

ПОТЕНЦІЙНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Визначено напрями підвищення конкурентоспроможності людського капіталу в умовах потенційного наближення до функціонування економіки на принципах суспільства знань. Визначено сприятливі чинники впровадження заходів з підвищення конкурентоспроможності людського капіталу у формі високого рівня розвитку системи середньої та вищої освіти. Обґрунтовано комплекс чинників що не сприяють формуванню конкурентоспроможності людського капіталу та позиції України в межах парадоксу часткових реформ.

Запропоновано механізм управління конкурентоспроможністю людського капіталу в системі детермінант економіки знань на рівні держави.

Ключові слова: людський капітал, управління людським капіталом, економіка знань, регуляторні інструменти.

M. NIKOLAICHUK

Khmelnytsky National University

POTENTIAL AREAS OF HUMAN CAPITAL INCREASE COMPETITIVENESS OF KNOWLEDGE ECONOMY

The ways of increasing the competitiveness of human capital in a potential approach to the economy on the basis of the knowledge society. Favorable factors determined implementation of measures to improve the competitiveness of human capital in the form of a high level of development of secondary and higher education. Grounded set of factors that do not contribute to the formation of human capital and competitiveness of Ukraine's position within the paradox of partial reforms.

The mechanism competitiveness management of human capital in the system determinants of knowledge economy at the state level. However, within the areas of proposed recommendations competitiveness of human capital should be directed to overcome the impact of negative factors, which involves the formation of an extensive database reproduction among carriers of human capital, through the promotion of territorial mobility and urbanization, as well as the formation of an institutional system to form a knowledge economy sector investments in human capital and innovative mechanisms for the formation of the labor market.

Keywords: human capital, human capital management, knowledge economy, regulatory instruments.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Гіпотетичні зміни в соціально-економічному розвитку країн світу можуть бути охарактеризовані системними стратегічними зрушеннями у функціонуванні їх господарського механізму. Еволюційні перетворення при цьому відбуваються в організації продуктивних сил, де в системі координат "земля-праця-капітал-підприємництво-інформація-знання" чітко простежується втрата домінуючого значення та набуття другорядного статусу природних ресурсів, зокрема землі, як ключової продуктивної сили аграрної економіки, зниження ролі капіталу, технологічного та технічного забезпечення, як ключової продуктивної сили індустріального суспільства, модернізації механізмів застосування індустріальних та аграрних продуктивних сил за рахунок глобальної інформатизації, зародження та набуття домінуючого статусу працею. Остання продуктивна сила в межах сучасних концептуально-парадигмальних положень трактується як людський капітал, на якому гіпотетично ґрунтується функціонування та господарський механізм економіки знань.

Водночас перспективи переходу до економіки знань та формування людського капіталу залежать від конкурентоспроможності останнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку теорії людського капіталу та обґрунтуванню його конкурентоспроможності присвячені праці відомих зарубіжних та українських вчених, серед яких варто згадати Г. Беккера, Т. Шульца, Д. Солемана, І. Фішера, Л. Хансена, В. Антонюк, О. Грішної, М. Долішнього, Т. Кір'ян, І. Петрової, Л. Семів, Л. Шевчук. Водночас зміни в ключових тенденціях економічного розвитку вимагають визначення чинників підвищення конкурентоспроможності людського капіталу.

Невирішені частини проблеми. Попри значне просування у дослідженні формування, людського капіталу, місця в ньому систем освіти, охорони здоров'я, демографічного відтворення числа носіїв властивостей та характеристик людського капіталу, його розвитку, питання забезпечення конкурентоспроможності запропонованої для аналізу категорії залишається малодослідженим, фрагментарним, визначеним головним чином на основі встановлення аналогій з суміжних галузей науки.

Мета статті. Визначити потенційні напрями підвищення конкурентоспроможності людського капіталу в умовах наростання тенденцій формування економіки знань.

Основний матеріал дослідження. Вибору напрямів підвищення конкурентоспроможності людського капіталу спонукає ряд позитивних тенденцій на сучасному етапі розвитку України, серед яких [1, с. 142-144]:

- наявність стійкої інфраструктури середньої освіти, охоплення нею міських поселень, відносного зростання ресурсів загальної освіти на одного потенційного носія людського капіталу;
- формування освітньої бази людського капіталу економіки знань, скорочення освітньої бази індустріального суспільства;
- розширення ресурсної бази отримання знань та вмінь в процесі здобуття вищої освіти;

- високий попит на фахівців з вищою освітою провокує зростання конкурентоспроможності людського капіталу.

Поряд з системою позитивних наслідків ключовими системними причинами кризи, що протидіє реалізації програм та стратегій забезпечення конкурентоспроможності людського капіталу слід вважати [2, с. 108]:

- відсутність прив'язки розвитку системи освіти до стратегічних тенденцій, середньотермінових перспектив соціально-економічного і суспільного розвитку та поточної кон'юнктури ринку праці;
- невідповідність конкурентних відносин в освітньому секторі;
- низьку соціальну мобільність;
- відставання в методологічній базі;
- ігнорування крайньої необхідності нормативно-правового врегулювання авторських та суміжних прав, перетворення компонент людського потенціалу в бізнесовий та конкурентний актив – людський капітал;
- відсутність механізму інвестування в людський капітал;
- неспроможність капіталізувати науковий потенціал – конвертувати його в людський капітал.

Слід також констатувати існування комплексу чинників релевантної дії, напрями впливу яких визначаються в межах перманентних проявів позитивних чи негативних наслідків [3, с. 76]:

- ігнорування ментальних особливостей формування та використання людського капіталу;
- відсутності політики соціалізації з потенційними резервами суспільної еволюції за рахунок перейняття досвіду інших економічних формацій та суспільних груп.

Оскільки основою конкурентоспроможності людського капіталу виступає отримання ресурсів та реалізація процесів його формування на конкурентних засадах, де з однієї сторони високий рівень забезпечується в умовах суперництва за споживачів ресурсів, а з іншої суперництво за ресурси, доцільно реалізувати дворівневу систему управління конкурентоспроможністю людського капіталу [4, с. 28]:

- реформування соціально-економічної системи країни, що в кінцевому результаті забезпечить зміну негативних процесів на позитивні для конкурентоспроможності людського капіталу передумови розвитку;
- формування інструментарію подолання впливу негативних чинників.

У період системних суспільних та економічних змін, заходи з усунення наслідків недостатні, і часто управління конкурентоспроможністю людського капіталу вимагає реформування всієї системи державного управління демографічними процесами, розвитком системи освіти, регулювання ринку праці, розвитку системи медичного забезпечення, лібералізації фінансового сектору та інвестиційної системи, формування громадянського суспільства та стимулювання конкурентних відносин на всіх етапах нагромадження та використання (рис. 1).

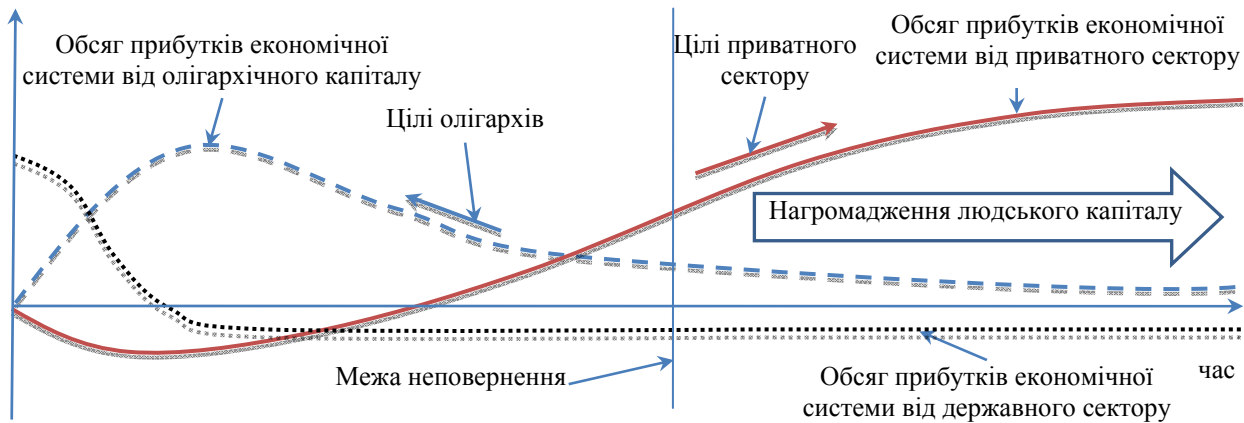
* запропоновано автором

Рис. 1. Сучасні передумови формування, відтворення та експлуатації людського капіталу

За визначеної нагальності та актуальності проблеми реформування управління людським капіталом, цілком виправданими можна вважати дві причини відтермінування реформ в області управління людським капіталом [5, с. 27]:

- відсутність ресурсного забезпечення в умовах економічної кризи перших років незалежності України та світової фінансової кризи;

- наявність парадоксу часткових реформ, в межах якого конкурентоспроможність людського капіталу виступає заручником олігархічної системи розподілу влади (рис. 2).

* запропоновано автором

Рис. 2. Нагромадження людського капіталу в межах дії парадоксу часткових реформ

Парадокс часткових реформ має місце у всіх економіках перехідного типу і пояснює розвиток механізму управління людським капіталом в залежності від влади економічних груп над політичною та соціально-економічною системою країни. В межах парадоксу часткових реформ, розвиток людського капіталу в Україні можливий виключно за проходження межі неповернення до олігархічної системи розподілу влади. Якісні зміни подолання межі неповернення характеризуються переходом від витратних до інвестиційних механізмів відтворення людського капіталу.

На додаток до сучасних прикладів кредитування вищої освіти, до інструментів формування якісних складових людського капіталу слід віднести:

- інвестування в "актив людський капітал", з управлінням на основі рекрутингових схем;
- боргові зобов'язання, з подальшою реалізацією на ринку деривативів – похідних фінансових інструментів;
- купівлю-продаж "активу людський капітал" та його передачу на лізинговій основі;
- страхування інвестиційних операцій – хеджування, страхування носіїв людського капіталу, об'єктів інвестування,

тощо.

На цьому етапі аналізу слід виділити ряд областей здійснення регуляторно-управлінських заходів з формування конкурентоспроможності людського капіталу, до яких віднесено:

- демографічний розвиток;
- матеріальну базу та систему соціального забезпечення;
- шкільне виховання;
- загальну освіту;
- систему вищої освіти;
- ринок праці, як область капіталізації людського потенціалу;
- законодавчо-нормативне закріплення інтелектуальної власності та людського капіталу;
- соціальну мобільність;
- медичне забезпечення;
- інвестиційний сектор;
- систему конкурентних відносин тощо (рис. 3).

Дотримуючись принципу тривіневого управління, первинним управлінським рівнем з огляду на обсяг регуляторно-управлінських зусиль виступає рівень держави, другим – суб'єктів господарювання, третім – особи-носія людського капіталу. З огляду на мету та детермінанти економіки знань, структура механізму управління конкурентоспроможністю людського капіталу на рівні держави гіпотетично включає:

- формування екстенсивної ресурсної бази та бази розвитку, відтворення людського капіталу;
- розвиток інституційної системи економіки знань та системи інвестиційного відтворення людського капіталу;
- регулювання процесів еволюції відносин власності;
- закладення механізмів реалізації політики управління людським капіталом.

В межах проєктованого механізму управління конкурентоспроможністю людського капіталу запропоновано синхронно проводити формування екстенсивної бази, що традиційно розглядається у формі демографічного потенціалу та інтенсивної бази – комплексу заходів з освітнього забезпечення. Розподіл на дві підсистеми, екстенсивну та інтенсивну передбачає з однієї сторони мобілізацію людських ресурсів, їх територіальний перерозподіл та використання нагромаджених на етапі аграрного та індустріального розвитку людських резервів.

Формування екстенсивної бази вимагає нарощення доходів населення, з допомогою якого провокуються системні перетворення, нарощення продуктивності праці шляхом інвестування в інноваційні технології, перерозподіл зайнятості на користь секторів обслуговування та зокрема секторів, віднесених до економіки знань. Результатом підсистеми формування екстенсивної бази відтворення людського капіталу виступає також зростання чисельності населення готового до отримання вищої освіти та зростання соціальної мобільності. Таким чином, ефекти функціонування екстенсивної бази виступають резервом зростання конкурентоспроможності людського капіталу особи та суб'єктів господарювання.

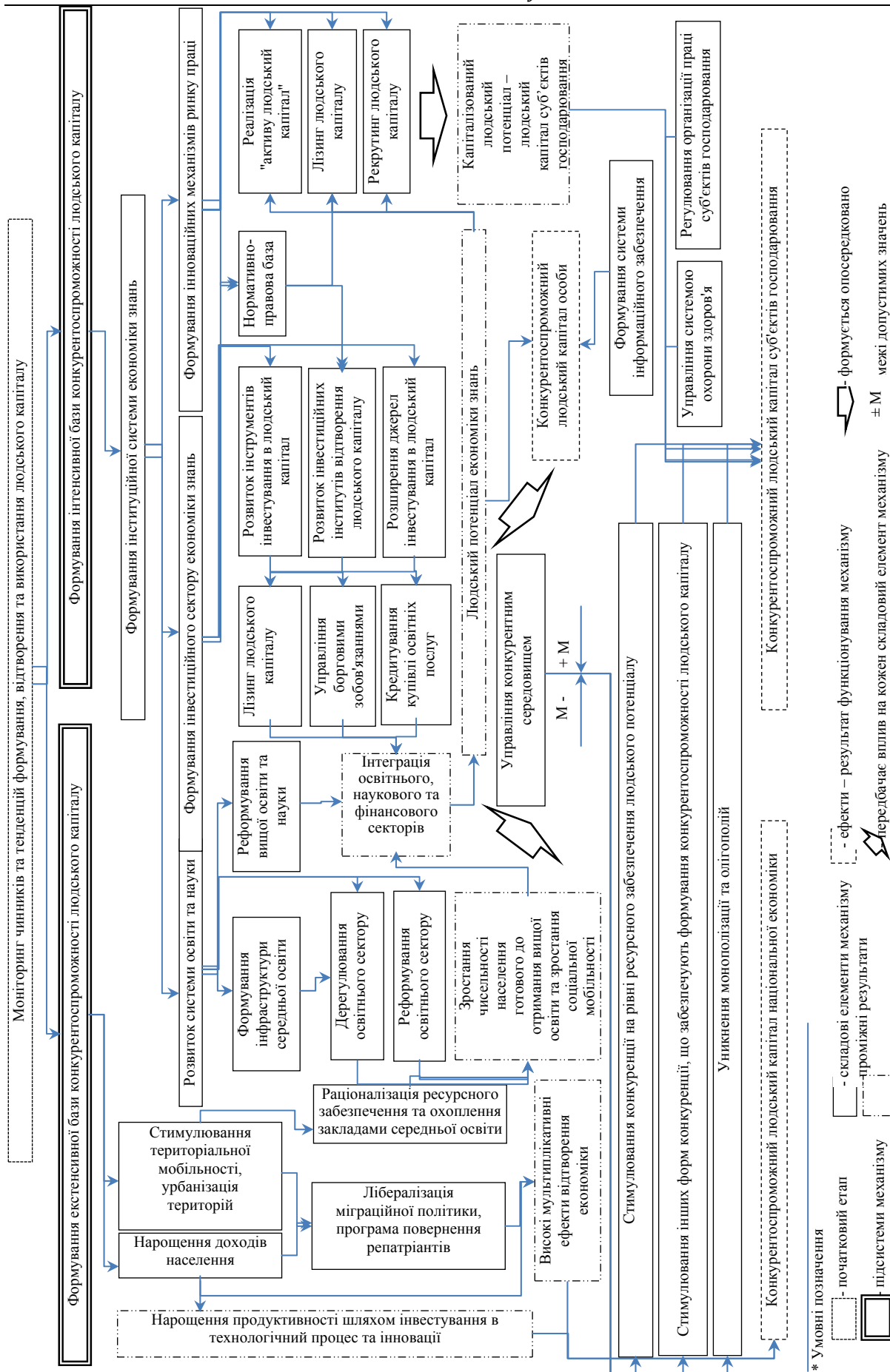

Рис. 3. Механізм управління конкурентоспроможністю людського капіталу національної економіки

* Умовні позначення

- - початковий етап
- - проміжні результати
- - підсистеми механізму

- - складові елементи механізму
- ⚡ - ефекти - результат функціонування механізму

- ↔ - формується опосередковано
- ± M між допустимих значень

* розроблено автором

Незважаючи на високу ефективність окремих національних економік, їх приналежність до економік аграрного, індустріального та інформаційного типу вимагає використання засобів перетворення екстенсивних резервів в конкурентні ефекти. Тобто, всі національні економіки вимагають формування інституційної системи економіки знань в межах формування інтенсивної бази конкурентоспроможності людського капіталу. Напрямами формування інституційної системи слід визначити розвиток освітнього сектору на основі критеріїв економіки знань, формування інструментів інвестиційного відтворення людського капіталу та механізмів його використання. Освітній напрям інституційної системи забезпечує формування людського капіталу, інвестиційний – формування фінансових інструментів купівлі освітніх послуг, а ринку праці – конвертування людського потенціалу в капітал та його використання.

Невід'ємними елементами механізму виступає розвиток інструментів інвестування в людський капітал, інвестиційних інститутів відтворення людського капіталу та розширення джерел інвестування. В сукупності перелік вказаних інструментів забезпечує інтеграцію освітнього та інвестиційного секторів, в результаті якого система освіти перетворюється в окремий сектор економіки знань.

В силу особливості конвертації людського потенціалу в людський капітал особи – високий вплив чинника суб'єктивного сприйняття, окремим елементом проєктованого механізму виступає система інформаційного забезпечення, результатом функціонування якої визначено зниження впливу суб'єктивного чинника на прийняття рішення особою-носієм стосовно конвертації людського потенціалу в капітал.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В комплексі найбільш ймовірних напрямів підвищення конкурентоспроможності людського капіталу, доцільно виділити ряд чинників сприятливого впливу на розглянуту проблему та комплексу чинників, що протидіють їй. У числі сприятливих чинників слід виділити збереження Україною відносно високого рівня розвитку освітнього сектору, а також процес інституційних зрушень з характерними для переходу від індустріального суспільства до економіки знань тенденціями. Водночас в межах запропонованих рекомендацій напрями підвищення конкурентоспроможності людського капіталу доцільно спрямувати на подолання впливу комплексу негативних чинників, що передбачає формування екстенсивної бази відтворення числа носіїв людського капіталу, через стимулювання територіальної мобільності та урбанізації, а також формування інституційної системи економіки знань з утворенням сектору інвестування у розвиток людського капіталу та формування інноваційних механізмів ринку праці.

Перспективи подальших досліджень слід намітити в руслі формування дієвих управлінських важелів впровадження запропонованого механізму управління конкурентоспроможністю людського капіталу.

Література

1. Людський капітал: регуляторні механізми відтворення: Монографія, – Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2008. – 288 с.
2. Мазурок П.П. Інституціональні зміни в розвитку людського капіталу як чинника економічного зростання / П.П. Мазурок // Вчені записки: Наук. збір. – Вип. 7 / Відп. ред. А.Ф. Павленко. – К.: КНЕУ, 2005. – 212 с.
3. Ніколайчук М.В. Вибір концепції формування і підвищення людського капіталу / М.В. Ніколайчук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький. – 2011. – №6. – Т.3. – С. 74 – 80.
4. Шовкун І.А. Оцінка конкурентоспроможності наукової інфраструктури України в контексті глобалізації світової економіки / І.А. Шовкун // Проблеми науки. – 2006. – № 12. – С. 25-30.
5. Ніколайчук М.В. Управління людським капіталом у системі сучасних економічних концепцій / М.В. Ніколайчук // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – Дніпропетровськ, 2012. – Т. 20, Вип. 6/1. – № 10/1. – С. 24–30.

References

1. Liudskiy kapital: rehuliatorni mekhanizmy vidtvorennia: Monohrafiia, – Donetsk: TOV "Yugo-Vostok, Ltd", 2008. – 288 s.
2. Mazurok P.P. Instytutsionalni zminy v rozvytku liudskoho kapitalu yak chynnyka ekonomichnoho zrostantia / P.P. Mazurok // Vcheni zapysky: Nauk. zbir. – Vyp. 7 / Vidp. red. A.F. Pavlenko. – K.: KNEU, 2005. – 212 s.
3. Nikolaichuk M.V. Vybir kontseptsii formuvannia i pidvyshchennia liudskoho kapitalu / M.V. Nikolaichuk // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – Khmelnytskyi. – 2011. – #6. – T.3. – S. 74 – 80.
4. Shovkun I.A. Otsinka konkurentospromozhnosti naukovoï infrastruktury Ukrainy v konteksti hlobalizatsii svitovoi ekonomiky / I.A. Shovkun // Problemy nauky. – 2006. – # 12. – S. 25-30.
5. Nikolaichuk M.V. Upravlinnia liudskym kapitalom u systemi suchasnykh ekonomichnykh kontseptsii / M.V. Nikolaichuk // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii «Ekonomika». – Dnipropetrovsk, 2012. – T. 20, Vyp. 6/1. – # 10/1. – S. 24–30.

Рецензія/Peer review : 13.7.2013 р. Надрукована/Printed :25.9.2013 р.